

Н. В. Сенишин

здобувач кафедри публічного управління та адміністрування
Інституту гуманітарної підготовки та державного управління
Івано-Франківського національного технічного університету нафти та газу

ФОРМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАДИ СТАРОДАВНЬОЇ РУСІ

Стаття присвячена розгляду форм територіальної організації влади Стародавньої Русі від часів зародження державності до падіння під навалю татаро-монголів. Здійснено періодизацію форм територіальної організації публічної влади часів Київської держави, зокрема виокремлено такі п'ять основних її історичних етапів: 1) союз племен протоконфедеративного типу (XVII – середина IX ст.), який не мав жодних надплеменних владних інституцій, кожне плем'я діяло в межах звичного природного суверенітету, а міжплеменна кооперація займалась у мирний час торгівлею й у воєнний – обороною територій; 2) «чифдом», або союз племен федеративного типу (середина IX – кінець X ст., до часів правління Володимира Великого) з яскраво вираженим домінуванням одного племені під керівництвом сильного харизматичного лідера, який спирається на дружину, що в інституційному плані вже являло собою певний прообраз окремої від основної маси людей публічної влади щодо всіх інших племен; 3) ранньофеодальної одноосібної монархії (кінець X – початок XI ст. від княжіння Володимира Великого до княжіння Ярослава Мудрого), що характеризувався появою так званого «двору» та нового привілейованого класу – «дворян» як людей, які знаходяться «при дворі», у процесі чого княжий двір змінює дружину у ролі державного апарату; 4) імперії (1036 – 1125 р. від перемоги Ярослава Мудрого над печенігами та закладання собору Святої Софії до смерті Володимира Мономаха), могутність і сталість якої трималась у всі віки виключно завдяки персональній могутності й харизматичності верховного правителя – Великого Князя, Царя чи Імператора; 5) падіння імперії та феодальної роздробленості конфедеративного типу (40-ві роки XII ст. – XIII ст.), коли між суверенними князівствами формується непостійно чинна інституційна надбудова – снєми (загальноруські з'їзди князів), котра дозволяла розглядати й узгоджувати питання зовнішньої політики, внутрішнього устрою Київської Русі, розподілу земельних володінь, національної безпеки тощо.

Ключові слова: держава, Стародавня Русь, Київська Русь, територіальна організація влади, публічне врядування.

Постановка проблеми. Джерелознавчий аналіз значного масиву інформації історико-краєзнавчого характеру та стародавніх письмових пам'яток дає можливість упевнено стверджувати, що від самого початку виокремлення перших людських спільнот (родів, племен тощо) їх основними нерозривними одна від одної характеристиками були:

1) власне людність – наявність певної кількості людей, які живуть єдиною громадою, родом, племенем;

2) територіальне розміщення – постійний або перемінний (кочовий) ареал життєдіяльності цієї громади;

3) наявність владної ієрархії – однієї (вождь) або кількох (рада старійшин тощо) осіб, які здійснювали управління всією громадою та вста-

новлювали обов'язкові для всіх правила поведінки. Водночас влада на цьому етапі розвитку ще не є інституційно відокремленою від суспільства – вожді живуть і діють у єдиному природному, життєвому, соціальному й культурному просторі з усіма своїми одноплемінниками;

4) природній суверенітет – самостійне вирішення проблем забезпечення життєдіяльності всієї людської спільноти роду чи племені (із застереженням, що такий суверенітет належав саме владному прошарку й міг розподілятися або й цілковито переходити до більш могутніх вождів інших родів-племен у разі завоювання);

5) розподіл праці та солідарна соціальна відповідальність – наявність ціннісно-процедурної за своєю суттю системи відносин, закріпленої інститутом табу та звичаєвого права;

6) система здобуття (збирання, полювання, вирощування, відбирання в інших силою тощо) та розподілу необхідних продуктів життєдіяльності спільноти.

Звернімо увагу, що саме перші чотири характеристики в більш конкретному політико-правовому розумінні є класичним сучасним визначенням ключових ознак держави: людність, територія, влада, суверенітет. Взаємопов'язаність зазначених ознак є настільки ваговою, що в науково-історичному дискурсі превалює думка, що саме організація людності за територіальним принципом стало головною передумовою зародження й подальшого виникнення інституту держави [5, с. 203]. Отже, можна говорити про те, що географічно-територіальний фактор, який у первісний період розвитку людства вирішальним чином впливав на етногенез народів, у період переходу до державно-організованої життєдіяльності соціуму став важливим фактором організації системи публічного врядування держави, що отримало назву «територіальна організація влади».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Джерелознавчий аналіз сучасного українського наукового дискурсу проблематики територіальної організації публічної влади Стародавньої Русі свідчить, що як у минулому, так і в сучасній Україні пізнання історичних коренів етногенезу й державотворення нашого народу приділяється значна дослідницька увага широкого кола науковців і практиків. Зокрема, серед останніх публікацій з обраної проблематики можемо зазначити роботи таких науковців як Н. Босенко [1], І. Григорчак [2], С. Джолос [3], В. Єрмолаєв [4], М. Котляр [7], В. Круль та І. Добинда [8], І. Лісна [9], О. Манько [10], О. Морозан [12], Г. Муляр, А. Настюк та О. Ховпуч [13], В. Пузанов [15], С. Сворак [17; 18], А. Стукалін [19], А. Шевченко [21].

Мета статті. Видається цікавим дослідження процесів становлення та розвитку територіальної організації людності загалом та територіальної організації публічної влади зокрема за часів Стародавньої Русі від зародження до становлення Київської держави. Саме в цьому полягає мета поданої публікації.

Виклад основного матеріалу. Стародавні слов'яни характеризуються значним ареалом розселення та великою родово-племінною подрібненістю. Так, О. Манько стверджує, що до часу утворення Київської Русі налічувалось понад 100 східнослов'янських племен, які об'єд-

нувались у 14 великих союзів племен. Водночас політична організація племен мала такий вигляд: на чолі стояли «луччі люди», представники визначних родів, які збиралися на «віче». І саме за вічем найчастіше залишалось «останнє слово» у вирішенні найважливіших питань державного життя [10, с. 65–66].

Таким чином, у генетичному коді слов'ян «записано» притаманність до вільного вибору та народовладдя як форми організації публічного врядування територіальної спільноти. Така характеристика соціального буття наших пращурів підтверджується в найдавніших історичних згадках про слов'ян, зокрема, Маврикій Стратег зазначав у своєму «Стратегіконі», що «ці племена є вільними, вони жодним чином не схильні ані стати рабами, ані підкорятись, особливо на власній землі» [16, с. 369]. Ще один відомий стародавній історик – святий Прокопій Кесарійський – звертав увагу на те, що слов'яни «не управляються однією особою, але здавна живуть у народовладді. І від того в них вигідні та не вигідні справи завжди ведуться спільно» [16, с. 182–183].

Так само витоки адміністративного управління в історичному розвитку суспільно-політичної самоорганізації етносу та його еволюційної трансформації в державну організацію відшукує наш співвітчизник С. Сворак. Характерним для становлення державності Русі, зазначає дослідник, було народовладдя громади, громадський устрій, оскільки Руська земля споконвіку є найменш патріархальною, найбільш суспільною – саме громадською – землею. Тому становлення адміністративного управління Київської Русі варто вбачати у смислотворчій державницько-будівничій діяльності територіальних громад [17, с. 67].

Узагальнюючи історичні та сучасні підходи до розуміння генезису протоукраїнської державності, виокремимо історичні етапи територіальної організації державотворення Стародавньої Русі.

Перший етап – союз племен протоконфедеративного типу, який тривав до середини IX ст. й характеризувався тим, що поступово дрібні племена об'єднувались у більші союзи насамперед для оборони від набігів чужинців. За такої умови ці союзи носили протоконфедеративний характер, оскільки не мали жодних надплемінних владних інституцій. Кожне плем'я діяло в межах звичного природного суверенітету, а міжплемінна кооперація займалась

у мирний час торгівлею й у воєнний – обороною територій. Територіальна організація публічної влади в таких племенах була одноступеневою: на всю територію поширювались повноваження невідокремленого від племені вождя (ради старійшин) як єдиного органу виконавчої влади й одночасно народного віче як інституції більш законодавчого (в сучасному розумінні) типу.

Із такою думкою погоджується С. Сворак, який зазначає, що можна говорити про те, що спочатку слов'янська протодержава мала очевидний конфедеративний характер – сформовані в переддержавний період військово-політичні організації охоплювали всі землі-поліси (під головуванням тисяцького, соцького, десятицького) в їх автономному існуванні без спільної владної інституції» [17, с. 68].

Саме в ці часи виникає такий публічно-правовий термін як «ряд». У низці літописів зазначається, що князь укладає з народним віче відповідний договір, названий у літописах як «ряд», у якому він «бере зобов'язання перед народом не чинити суд самовільно, не робити насильства, усувати тих, хто чинить свавілля. За такої умови обидві сторони – князь і представник Віче – стверджували «ряд» цілуванням хреста» [18, с. 28]. Таким чином, князь виступає за сучасною термінологією як найманий менеджер держави, керівник державних виконавчих структур, а Віче, яке «садило на стол» князя або знімало його, – вищим законодавчим органом держави.

На наше переконання, саме від первинного значення літописного «ряду» й пішли слова «рядити», «судити-рядити», «рядитись» – тобто радитися з публічних питань, а також нині всім відоме слово «врядування» – відповідні дії з виконання передбачених договором-рядом функцій керівної ланки державного управління.

Другий етап – «чифдом», або союз племен федеративного типу (середина IX – кінець X ст., до часів правління Володимира Великого), з яскраво вираженим домінуванням одного племені під керівництвом сильного харизматичного лідера, що в інституційному плані вже являло собою певний прообраз окремої від основної маси людей публічної влади щодо всіх інших племен. «Чифдомом» С. Джолос називає державне утворення вождівського типу, де домінує влада авторитетного вождя, що залежить від його видатних здібностей і харизми та проявляється у здатності задовольняти інтереси тогочасної «політичної еліти» і примушувати до покори інші племена

та нижчі верстви населення [3, с. 8]. З погляду територіальної організації влади зародження чифдому відбувається у протоконфедеративному союзі племен у разі, коли на чолі одного із племен постає видатний харизматичний вождь, який фактично підкорює інші племена, встановлює їх данину (як прообраз податкової системи) та розставляє там своїх намісників, унаслідок чого реальна влада відокремлюється від основної спільноти людей.

Унаслідок цього відбувається подальший розпад родоплемінних відносин, певний рівень деструкції родоплемінної відособленості, з'являється спеціалізований окремий апарат державного примусу, збройні сили, казначейство, податки та зароджуються «основні контури ранньої державності» [15, с. 204]. Таким чином, відповідно до принципу федералізму, племена все ще мають широкі повноваження щодо впорядкування власної життєдіяльності, проте вже є центральна влада надплеменного рівня, яка не втручається в господарчу й виконавчу діяльність племен-суб'єктів федерації, а виконує фінансові функції, оборонні та функцію міжнародного представництва.

Першим «чифдомом» як системами територіальної організації влади федеративного типу було Київське державне об'єднання Аскольда, яке «стало тією етнокультурною, соціальною та політичною серцевиною, навколо якої згодом, з кінця IX ст., від часів княжіння Олега та Ігоря почалось становлення Давньоруської держави (Саме в уста князеві Олегу Нестор-літописець укладає такі слова: «Хай буде [Київ] матір'ю градам руським!» [14, с. 14]). Як зазначає М. Котляр, «у той час держава була німецькою, зв'язки між її частинами – слабкими, а влада княжого центру на місцях була маловідчутною, часто номінальною. Племенні вожді, особливо віддалені від Києва, почувались незалежними від князя й відповідно поводитись. Зміна князя в Києві зазвичай призводила до відпадиння від Києва сильних племенних князів» [7, с. 47–48].

Держава часів чифдому носила яскраво виражений «дружинний» характер. Адже «панівний клас такої держави становила верхівка дружини, з її членів складався протягом усього часу її існування елементарний апарат управління. Дружина здійснювала збирання данини й судові функції» [7, с. 48]. Як зазначає А. Стукалін, «у соціальному розвитку Київської Русі дружина відіграла істотну роль, вона мала потужний вплив на створення нового суспіль-

ства тим, що внесла до соціального середовища новий кастовий принцип, на відміну від попереднього родового» [19, с. 76]. Дружина жила із князем одним життям і «за звичним порядком князь не розпочинав справ, «не поведав мужем лепшим думы своя», «не сгадав с мужами своїми» [4]. Так само в Іпатіївському літописі знаходимо: «Любяше Володимиръ дружину, и с ними дума о строењи землинемь, и о уставе земленемь, и о ратехъ» [5, с. 73].

Чифдом як теоретико-практична конструкція територіальної організації публічної влади є нестійкою конструкцією. Адже «якщо кілька поколінь таких вождів мають видатні здібності – народжується монархія, якщо не мають – чифдом розпадається або завойовується кимось із більш спритних сусідів [3, с. 8]. В історії Київської Русі на той час якраз правили досить сильні князі. Так, княгиня Ольга впорядкувала й унормувала податкову систему, а князь Святослав здійснив адміністративну реформу, й загалом київським князям знадобилось «майже сто років, щоб остаточно ліквідувати владу місцевих «світлих князів» і зосередити всю повноту влади у своїх руках» [2, с. 78].

Унаслідок такого історичного розвитку за часів правління Володимира Великого відбувся перехід до **третього етапу – ранньофеодальної одноосібної монархії** (кінець X – початок XI ст. від княжіння Володимира Великого до княжіння Ярослава Мудрого). Як зазначає І. Григорчак, термін «князь» тепер поширювався лише на членів київської великокняжої династії Рюриковичів, яка являла собою державний суперелітний прошарок, котрий прийшов на зміну родоплемінній аристократії. Верхівка дружини, окрім того, що вона становила елементарний апарат державного управління, ще і входила до дорадчого органу, який діяв при князеві – дружинної ради (думи)» [2, с. 78]. Проте якщо протягом IX – X віків давньоруська державність мала яскраво виражений дружинний характер (оскільки саме дружинники були панівним прошарком, який являв собою елементарний апарат державного управління, збирав податки (данину), здійснював функції охорони правопорядку, судочинства та національної безпеки), то на початку XI ст. серед верхівки дружини та великих землевласників виникає боярство, яке у структурі територіальної організації публічної влади посідає місце одразу після князів та стає соціальною основою правлячої еліти.

Як зазначає І. Лісна, в XI ст. бояри з числа землевласників та найбільш наближені до князя дружинники злились в одну вищу верству населення – бояр. Був поділ на «дружину старшу» (бояри «більші», «старіші», «думні – ті, які думають») і на «дружину молодшу» – бояри «менші». Старші бояри були найвпливовішими в державі та займали вищі державні посади – воевод, посадників [9, с. 26]. Виникає боярська дума, а князь перетворюється на монарха, як стверджує Нестор-літописець, який називає Ярослава Мудрого «самовластцем Руської землі» [14, с. 66].

Однією із ключових ознак монархічного державного устрою є існування так званого «двору» та появи нового привілейованого класу – «дворян» як людей, котрі знаходяться «при дворі». Дуже скоро княжий двір змінює дружину в ролі державного апарату. У своєму складі – зазначає М. Котляр – «княжий двір об'єднував представників різних соціальних страт: від найближчого оточення государя, вищих урядовців (печатника, тисяцького, радників), великих бояр і воевод до дворян і слуг. Отже, члени двору становили соціально неоднорідне товариство. До нього входили й аристократи з бояр і старших дружинників, і дрібні посадовці, і слуги, котрі далеко не завжди були особисто вільними людьми. Та всі вони виконували княжу службу й були об'єднані особистими неформальними зв'язками» [6, с. 60].

Як зазначає А. Шевченко, на княжому дворі і при княжій особі різні функції виконували княжі чиновники, з яких найголовнішим був тіун огнищний, який керував князівською палацовою челяддю й палацовими землями князя. На місцях центральне управління представляли посадники та волостелі (ці посади з'явилися у Київській Русі внаслідок реформ Володимира Великого). Посадники призначались київським князем у різні адміністративні центри (князівські намісники). Влада посадника мала адміністративний характер. До його функцій відносився догляд за стягненням із населення податків, суди та розправа, оборонна функція [21, с. 109]. Посадник у місті був повноважним представником князівської влади й виконував той обсяг влади, який належав самому князеві. Частина зібраних із населення данини й мит він лишав на свою користь, причому, очевидно, діставав ще «корм» від населення. Волостель був таким же повноважним представником князівської влади в нижчій адміністративній одини-

ці – у волостях, і виконував, як і посадник, усі державні функції. Утримання його також складалось із відрахувань із князівських доходів і з «корму» [12, с. 51].

На щабель нижче в державній ієрархії знаходився тисяцький, причому інститут тисяцьких був у двох формах: тисяцькі при княжому дворі та земські тисяцькі в містах, які виступали своєрідними посередниками між владою монарха та місцевим самоврядуванням міських громад.

Представники державної влади перебували тільки у столицях князівств і великих містах. До провінції та сільських осель княжі урядовці заїздили тільки в разі, якщо треба було збирати данину або в інших адміністративних справах. Тоді вони вирішували всі справи, з якими зверталось населення. Зазвичай усі громадські справи вирішувала місцева старійшина, начальники родів й осель, так звані старці або старости, які дотримувалися давніх, споконвічних прав і звичаїв [21, с. 109].

Таким чином, у Київській Русі складається нова система територіальної організації влади, яку можна представити у вигляді такої схеми (рис. 1).

За свідченнями історичних джерел, уже від княжіння Володимира Святославича (Великого) та хрещення Русі у 988 р. відбувається початок розквіту Київської держави. З отриманням княжого трону в Києві Ярославом Мудрим до її

складу входить усе більше земель, вона стає однією з найбільших та наймогутніших у Європі. У таких умовах потребувала відповідної корекції й територіальна організація публічної влади держави. М. Костомаров стверджував, що для монархії Київська Русь цього періоду стала надмірно великою, складалась із різних географічних районів із притаманними їм характерними умовами історичного та етнографічного розвитку [6, с. 131]. Це зумовило перехід до **наступного етапу – імперії**. (1036–1125 рр. від перемоги Ярослава Мудрого над печенігами та закладання собору Святої Софії до смерті Володимира Мономаха).

Зокрема, на тому, що Київська Русь другої половини XI – початку XII ст. була імперією, наполягають Г. Муляр, А., Настюк О. Ховпуч. Вони зазначають, що однією з основних ознак імперії є її виникнення внаслідок завоювань, колонізації та інших форм експансії. І дійсно, Русь розширювала свої кордони завдяки своїй військовій експансії, підкорюючи сусідні племенні союзи. Ще однією ознакою є те, що імперія тримається на насильстві, на державному примусі з боку метрополії. Дійсно, підкорені племена здійснювали спроби вийти з-під влади Києва або хоча б покращити своє становище в імперії, та їх виступи жорстко придушувалися. Складниками імперії є наявність колоній, які використовуються для збагачення метропо-

Рис. 1. Модель територіальної організації публічної влади Київської Русі часів монархічного періоду її розвитку

лії. Константин Багрянородний повідомляв про проведення русами полюддя (це круговий об'їзд імперії з метою збирання данини). Фактично руси збирали з підконтрольних племен данину та утримували окупаційні війська, які базувались у ключових містах, куди завозилась данина. Отже, підкорені племена ставали колоніями для Києва, який збагачувався за їх кошт [13, с. 14].

Підтвердження цієї тези знаходимо в Карла Маркса, який писав, що «як імперія Карла Великого йде попереду створення сучасної Франції, Німеччини та Італії, так й імперія Рюриковичів йде попереду створення Польщі, Литви, Балтії, Туреччини й суто Московської держави <...>. Стародавні мапи виявляють, що ця країна у стародавні часи володіла в Європі навіть більшими територіями, аніж ті, якими вона в змозі похвалитись зараз. Її безперервне збільшення з IX по XI ст. відзначалось неспокоєм <...>» [11, с. 7].

Проте саме величезні розміри та значна неоднорідність складників держави – провінцій – є найбільшою загрозою для існування будь-якої імперії, могутність і сталість якої трималась в усі віки виключно завдяки персональній могутності й харизматичності верховного правителя – Великого Князя, Царя чи Імператора. Право власності на землю в умовах тогочасної імперії носило феодално-ієрархічний характер. Князі окремих феодалних володінь, за визначенням І. Лісної, були у васальній залежності від князя, котрий мав дружинників і на правах умовного володіння уділяв їх земельними ділянками. Така система відносин носила назву сюзеренітету-васалітету [9, с. 26].

Підкорені Великому Київському князю васальні дрібні князьки, великі землевласники, дворяни, наділені правителем власними земельними наділами та містами, прагнули більшої самостійності й максимальної автономії аж до повної незалежності. І хоча часи князювання Володимира Великого, Ярослава Мудрого й Володимира Мономаха історики вважають часами розквіту давньоруської державності, торжеством княжої влади на Русі [7, с. 51], проте внутрішні протиріччя, помножені на стратегічно недалекоглядне рішення Володимира Мономаха розділити державу між синами, племінниками й онуками на шість частин – Київщину, Чернігівщину, Переяславщину, Волинь, Галичину та Полоцьку землю, призвели до удільної роздробленості, суттєвої зміни політичної структури та форми територіальної організації публічної влади, внаслідок чого, за визначен-

ням М. Котляра, на «зміну монархії єдиновладній прийшла монархія федеративна» [7, с. 52].

Так розпочався останній – *п'ятий* – етап територіальної організації публічної влади часів Київської Русі – період *падіння імперії та феодалної роздробленості конфедеративного типу* (40-ві роки XII – XIII ст.ст.) Перехід до феодалної монархії конфедеративного типу, на думку істориків, був закономірним наслідком економічного та соціально-політичного розвитку країни. Зростання політичної й економічної міці місцевих династій та олігархів увійшло у протиріччя з системою імперського єдиновладдя. Утвердження нової політичної системи уділів усунуло це протиріччя, й політична надбудова стала відповідати новим соціально-економічним реаліям у житті суспільства – на зміну монархічній формі правління прийшла поліцентрична структура державно-політичного устрою на федеративних принципах [1, с. 9].

Як зазначає О. Морозан, у період феодалної роздробленості Русі в середині XII ст. державний лад Русі набув нової форми. Розповсюдилась така форма правління як снєми. Цей орган був важливою формою загальноруського правління другої половини XI – початку XIII ст., князі збирались у найвідповідальніші для країни періоди, обговорювали питання внутрішнього миру, феодалного правопорядку, організацію оборони Русі. Ініціаторами їх скликання були, як правило, великі київські князі, місцем проведення – Київ або місто Київської землі [12, с. 49]. Як бачимо, за всіма ознаками снєми є інститутом конфедеративного типу, за якого між суверенними князівствами формується непостійно дієва інституційна надбудова, яка дозволяла розглядати й узгоджувати питання зовнішньої політики, внутрішнього устрою Київської Русі, розподілу земельних володінь, національної безпеки тощо.

Не можна не зазначити, що конфедеративний союз завжди є слабшим і менш стійким за єдиновладну монархію або імперію. Саме тому роздібнена Київська Русь не встояла перед навалюю татаро-монголів і з падінням Києва в 1240 р. фактично перестала існувати як самостійна держава.

Висновки і пропозиції. Отже, проведений комплексний аналіз дає нам підстави для висновку, що від зародження державності до розквіту й падіння Київської Русі держава наших пращурів пройшла п'ять етапів територіальної організації публічної влади та державного устрою:

1) союз племен протоконфедеративного типу (XVII – середина IX ст.);

2) «чифдом», або союз племен федеративного типу (середина IX – кінець X ст., до часів правління Володимира Великого);

3) етап ранньофеодальної одноосібної монархії (кінець X – початок XI ст. від княжіння Володимира Великого до княжіння Ярослава Мудрого);

4) етап імперії (1036–1125 рр. від перемоги Ярослава Мудрого над печенігами та закладання собору Святої Софії до смерті Володимира Мономаха);

5) падіння імперії та феодальної роздробленості конфедеративного типу (40-і роки XII ст. – XIII ст.).

За ці часи протоукраїнська держава розквітла і стала наймогутнішою державою Європи, яка служила багато років взірцем державотворення для країн західноєвропейської цивілізації. Не випадково Умланд Андреас та Бредіс Інгар зазначали, що ідея демократичного правління відсилає нас до епохи Київської Русі IX – XII ст., яка є «золотим віком» української зародкової державності. Адже «Київська Русь мала зародкову демократію у формі місцевих зборів (віча), створивши відносно розвинутий правовий кодекс – Руську Правду та перші спроби встановити виборну монархію» [20, с. 208–209]. Аналогічну думку висловлює й наш співвітчизник О. Манько, який наголошує, що «в Київській Русі сформувалась така форма державного правління, про яку мріяв давньоримський діяч Полібій і яку він вважав найкращою за поділом влади між певними гілками. Фактично державна влада в Київській Русі вміщувала в собі риси монархії («княжа влада»), аристократії (боярська влада) та демократії (віче)» [10, с. 67].

Основними перспективами подальшого дослідження є розгляд систем територіальної організації публічної влади на теренах України в подальші історичні періоди державогенезу українського народу.

Список використаної літератури:

1. Босенко Н. Суспільно-політичний устрій Київської Русі (історіографічний нарис). *Література та культура Полісся. Серія: Історичні науки*. 2014. Вип. 76. С. 3–14.
2. Григорчак І. Зародження політико-адміністративної еліти в Київській Русі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 13. С. 77–81.
3. Джолос С. Формування Київської Русі: від чифдома до держави. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. 1(2). С. 7–10.

4. Ермолаєв В. Про склад і компетенцію боярської думи Київської Русі. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2003_23_45.
5. История первобытного общества : Эпоха классовобразования. / В. Алексеев и др. ; отв. ред. Ю. Бромлей ; АН СССР, Ин-т этнографии им. Н.Н. Миклухо-Маклая. Москва : Наука, 1988. 564 с.
6. Костомаров Н. Мысли о федеративном начале в Древней Руси. *Український історичний журнал*. 1993. № 10. С.130–137.
7. Котляр М. Системи управління в Київській Русі. *Історія державної служби в Україні : у 5 т. / відп. ред. Т. Мотренко, В. Смолій ; Голов. упр. держ. служби України, Ін-т історії НАН України*. Київ : Ніка-Центр, 2009. Т. 1. С. 43–72.
8. Круль В., Добинда І. Виникнення населених пунктів Волинської області та їхня територіальна організація до часів Київської Русі. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки*. 2013. № 16. С. 94–100.
9. Лісна І. Вплив суспільного устрою на право Київської Русі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 6(1). С. 26–29.
10. Манько О. Форми державного правління від ранньофеодальних державних утворень до часів Київської Русі. *Право і Безпека*. 2009. № 3. С. 64–68.
11. Маркс К. Разоблачение дипломатической истории XVIII века. *Вопросы истории*. 1989. № 4. С. 3–19.
12. Морозан О. Трансформація влади в Київській Русі за нащадків Ярослава Володимировича. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Історичні науки*. 2013. Вип. 3(34). С. 48–52.
13. Муляр Г., Настюк А., Ховпуч О. Форма державного Устрою Київської Русі в період язичництва: кочова імперія. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 14. С. 13–22.
14. Повесть временных лет : откуда есть пошла Русская земля / сост., примеч. и указ. А. Кузьмина, В. Фомина. Москва : Ин-т русской цивилизации, Родная страна, 2016. 536 с.
15. Пузанов В. Древнерусская государственность: генезис, этнокультурная среда, идеологические конструкты. Ижевск : Издательский дом «Удмуртский университет», 2007. 624 с.
16. Своддревнейших письменных известий о славянах = Corpus testimoniorum vetustissimorum ad historiam slavica pertinentium. Рос. акад. наук, Ин-т славяноведения и балканистики ; отв. ред.: Л. Гиндин, Г. Литаврин. 2-е изд., испр. Т. 1 :

- I-VI вв. Москва : Изд. Фирма «Восточная литература», 1994. 470 с.
- 17.Сворак С. Генеза народовладних інститутів Київської Русі (IX–X ст.). *Право і Безпека*. 2012. № 3. С. 66–69.
- 18.Сворак С. Князь в структурі державної влади Київської Русі. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2010. Вип. 1. С. 23–32.
- 19.Стукалін А. Особливості державного управління воєнною організацією Київської Русі. *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 39. С. 74–84.
- 20.Умланд А., Бредис И. Постсоветский парадокс: демократия в Украине, автократия в России. *Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры*. 2009. Т. 6. № 2. С. 207–210.
- 21.Шевченко А. Формування системи державного управління у Київській Русі. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 3. С. 107–113.

Senyshyn N. V. The forms of territorial organization of public authority of the Ancient Rus

The article is devoted to the consideration of the forms of territorial organization of the power of Ancient Rus from the time of the origin of statehood to the fall under the invasion of the Tatar-Mongols. The forms of territorial organization of public authority of the times of the Kyiv state were periodized, in particular the following five main historical stages were distinguished: 1) alliance of tribes of the protoconfederative type (XVII – the middle of the ninth century), which had no super tribal power institutions, each tribe acted within the limits of habitual natural sovereignty, and inter-tribal cooperation concerned in peacetime trade and in the military – defense of territories; 2) “chifdom” or an alliance of tribes of the federal type (mid-9th - end of the 10th century, before the reign of Vladimir the Great) with a pronounced dominance of one tribe under the leadership of a strong charismatic leader, who relies on his wife, who in institutional terms already represented a certain a prototype separate from the bulk of the people of public authority with respect to all other tribes; 3) early feudal monarchy (end of X – beginning of XI century. From the reign of Vladimir the Great to the reign of Yaroslav the Wise), characterized by the emergence of the so-called “court” and a new privileged class – “nobles” as people “at the court” in the process whereby the prince’s court changes his wife as state apparatus; 4) the empire (1036–1125 from the victory of Yaroslav the Wise over the Pechenegs and the laying of St. Sophia’s Cathedral until the death of Vladimir Monomakh), whose power and constancy were maintained for all ages solely due to the personal power and charismatic nature of the supreme ruler, the Grand Prince, the Emperor; 5) the fall of the empire and the feudal fragmentation of the Confederate type (40-ies of the XII century. – XIII centuries.), when a permanent institutional superstructure was formed between sovereign principalities – snima (all-Russian congresses of princes), which allowed to consider and reconcile issues, the internal structure of Kievan Rus, the distribution of land holdings, national security, etc.

Key words: territorial organization of government, state, public administration.